

Pritz Pál
**Németek, helyi társadalom
és hatalom**

Eiler Ferenc: *Németek, helyi társadalom és hatalom. Harta 1920–1989*

Gezeget garba, lábogat bad alá – mondta este ujjongva a hartai, óvodából haza érkezett kislány, ezzel akarván bizonyítani édesanyjának, hogy ő már tud magyarul. A hartai óvodában ugyanis a gyermekek egymás között és a dajkával németül, ám az óvónővel – ezen a szinten – 1918 után magyarul beszéltek.

Jetzt muss ich nicht mehr napszámba gehen – mondta nagy fellélegzéssel az a hartai asszony, akinek férjét felvették hajósnek. A matrózok keresete havonta 200-240 pengő volt 1940 körül. S aki ennyi keresett (jól tudjuk), az már könnyen viccelt. Nem beszélve arról, hogy a matróz hozzátartozói utazási kedvezményt is kaptak, tehát az asszony nem csupán nagyokat lélegzett, gyakran utazott ekképpen a pesti piacokra, hogy ezt-azt eladjon, s ekképpen megélhetésüket (természetesen rengeteg munkával) kicsit, de számukra mégis oly jól érezhetően könnyebbé tegye.

Az emberfia csak örvendezik és szomorkodik, amikor Eiler Ferenc barátunk újabb értékes könyvét lapozgatja. (Esetleges félreértéseket elkerülendő rögvest elmondom, hogy a szomorkodásnak semmi köze a könyvhöz. Annak döntően a politika az oka, amely a társadalom történeti tudatát folyton tovább rongálja, s szinte áthághatatlan falat emel az efféle értékes könyvek szélesebb nyilvánosságot kedvezően befolyásoló hatása elé.)

Szóval örvendezik az olvasó, hogy tehetség, szorgalom révén mily hatalmas az a tudás, amelyet a múlt birodalma megismerhetősége terén birtoklunk. Hiszen bármennyire is sok munkája van a szerzőnek ebben a kötetben, a korrekt jegyzetapparátus révén az olvasó számára az is világos, hogy mily komoly segítséget jelentett mindaz a tudáskincs, amit már előtte a néprajz, történelem és általában a társadalomtudomány a témában felhalmozott. A kitűnő Fél Edit 1935-ben publikálta *Harta néprajza* című munkáját, Gallé Tibor 1983-ban szerkesztett szerény című, de annál jobban hasznosítható könyvet *Adalékok Harta történetéhez* elnevezéssel.

A sor természetesen folytatható lenne, de most inkább arról szóljunk, hogy az ilyen és hasonló előzmények nyomán csak úgy született meg az originálisan új munka, amelyet divatos szóval lehet ugyan akár interdiszciplinárisnak is nevezni, ám én mégis egyszerűen csak azt mondom, hogy ez történettudományi munka. Azzal az eszköztárral, amely nélkül jó ideje egyszerűen nem lehet maradandó históriát írni. Tehát a széles értelemben felfogott szakirodalom (emberi mértékig lehetséges módon történt) áttekintésén túl rengeteg a levéltári bűvárlással felszínre hozott anyag, imponálóan gazdag a nyomtatott statisztikai adat-tömeg, s igen sokat emel a munkán a szerzőnek a mai hartaiak némelyikével az anyaggyűjtés során készített beszélgetésfüzére. A teljes szövegeknek csak töredékét

látja az olvasó, ám az olyan értékes, hogy bizonyosak lehetünk: a szerző érdemi megszólalásra, s nem mellébeszélésre ösztökélte interjúalanyait.

Nagyon sok finom megfigyelésben gazdag ez az egyébként messze nem túlírt, hanem nagyon is fegyelmezetten megfogalmazott, s közben korszakokon átívelő, az olvasót a jelenbe érkeztető karcsú kötet a körültekintően kiszemelt település társadalmáról, életviszonyairól, szokásairól, vallásáról, hétköznapijairól, a nagy- és helyi politika „áldásos” hatásáról.

Remek módon érzékelteti a Bildungsverein és a Bund (tehát az 1924-ben létrejött Magyarországi Német Népművelődési Egylet és az 1938-ban alakult náci szellemiségű Volksbund der Deutschen in Ungarn) közötti nagy-nagy különbségeket, azt, hogy az utóbbi „helyi, olykor arrogáns tagtoborzó akciói, a kimondottan a szervezeti tagság számára fenntartott rendezvények, az evangélikus lelkésszel szembeni elutasító alapállás, a németországi Hitlerjugendgyerekek pénzért történő elszállásolása, s főleg az SS-toborzásokban és a SS-sorozásban való részvétel a harmincas évekhez képest sokkal inkább megosztotta a hartai német társadalmat.”(85. o.)

Közben arra is nagyon ügyel, hogy a Volksbund tagjai közötti nagy-nagy különbségek is látható legyenek. Nincs tér a további részletezésre. A lényeg, hogy mindezek alapján válik igazán hitelessé mindaz, amiről a kötet egyik leglényegesebb kérdése szól. Tudniillik a község lakossága (s rajta keresztül a hazai németiség) azonosságtudatának a kérdése.

A szerzőnek e tekintetben is támaszkodhatott értékes munkákra, szakirodalmi előzményekre. Magam itt most közülük Bindhoffer Györgyi és Gerhard Seewann munkásságát említem meg, de a sor itt is folytatható lenne.

Szóval a hartaiak azonosságtudata egy modern nemzeti előtti állapotot rögzített. Igen lényeges Eiler Ferenc azon megállapítása, hogy ez így van a többi magyarországi német falvak esetében is, hiszen így válik világossá az, hogy amikor Hartáról olvassunk, akkor valójában messze kilépünk ebből a dunavecsei járáshoz tartozó községből, s természetesen a járás határait is messze elhagyjuk.

A szerző szép világossággal megmagyarázza, hogy az evidenciaként megélt hartai német önazonosságba „nem épült, mert nem is épülhetett be a német nemzettudat”. (20. o.)

Tessék nagyon figyelni. Persze nem Önöknek, hanem azoknak címezem mondanivalómat/mondanivalónkat, akik miért is lennének itt. Jobb nekik élni a maguk sémák, ideológiai görcsök megszabta primitív, ám éppen ennek okán igen veszedelmes gondolatvilágában. Akiknek leginkább lenne mit tanulniuk ebből és az ilyen könyvekből. És ezzel ismét elkezdtem súrolni, de most sem folytatom, csak majd később azt a témát, amelyet már az előbb, az estleges félreértéseket elkerülendő megpendítettem.

Nota bene, tehát Hartát behelyettesítetjük a számos más német község bármelyikével. „Németországra – olvassuk tovább a hiteles szavakat – nem tekintettek anyaországgként, mivel a közösség tagjainak ősei a németországi területekről elvándorolva, új állami főhatalom alá kerülve szükségképpen kimaradtak a német nemzetté válás 19. századi közös történelmi élményéből.” Ezzel a felfogással harmonizál Bindhoffer Györgyi idézett összegzése: „...a haza mint élettér és tapasztalati keret, a megélhető, belakott és elsajátított tér, a helyhez való ragaszkodás és földhözköttöttség, a megélt idő, az emlékezetben megélt történelem, a kollektív cselekvés mind Magyarországra vonatkoznak.” (20. o.)

„A hartaiak számára – szűri le Eiler Ferenc a maga következtetését – tehát ebben az összefüggésben mindenekelőtt a lokális identitás volt meghatározó, ami természet-szerűleg együtt járt a közös múlt, nyelv és vallás tudatával.” (20. o.)

Igen, ez így pontos.

Az 1920-as évekig – Eiler Ferenc minden bizonnyal jó meglátása szerint – három olyan fontos esemény történt, amely a magyar állami politika szövetébe fonta a helyi politika szálait, s az eseményekbe való bekapcsolódással, a közös élményekkel tovább erősítette a magyar államra összpontosító patriotizmust.

Az 1848/1849-es szabadságharcban a falu 134 nemzetőrt állított ki. Kár hogy nincs a könyvben viszonyítási szám, csupán azt olvashatjuk, hogy ez a falu erejéhez képest „rendkívüli” mértékű volt. Mindenesre ez számomra azt erősíti, amit eddig is gondoltam Szekfű Gyula nevezetes, a *Magyar Szemlében* 1937-ben publikált, Schittenhelm Ede Buda visszavívásakor életét vesztett honvédtüzér alakján keresztül a magyarországi németeknek méltó emléket állító, s egyben a jövőt óvni akaró írásának hitelességéről.

És közben csak keserű szomorúsággal tudom megidézni a sok szempontból szintén értékes, indulatból ugyan kótyagosnak kikiáltott, ám valójában inkább zseniális Szabó Dezső erre válaszként közölt, Szekfű Gyula emberi tisztességébe is mélyen belegyalogoló írását. Mert Szabó Dezső úgy vált megkorábbi penetráns antiszemitizmusától, hogy azt penetráns németellenességgel helyettesítette.

Holott bőven elég lett volna, ha fulmináns indulatai gerjesztette tűzét a hitlerábra zúdítja, s értelmiségi módjára különbséget tesz a náciizmus és a németiség között, de ha már erre nem volt képes, akkor legalább valamit meglát abból, ami most nekünk a

magyarországi németek azonosságtudata kapcsán itteni asztalunk.

Aztán – visszatérve a derék hartaiakhoz – a másik fontos esemény az első világháborúban való részvételük volt, amelyről a háború utáni esztendőkből a falu tíznél is több kocsmájában végeláthatatlanul beszélgettek.

Megtehetnék. A második nagy háború után ellenben – mint jól tudjuk, s mint itt is olvashatjuk – már nem.

A harmadik fontos esemény pedig a Tanácsköztársaság s annak leverése volt, amely a falu társadalmának egy részét már igencsak megosztotta. És éppen ennek a megosztottságnak az okán nem oszthatom maradéktalanul a szerző azon következtetését, mely szerint ezen események „a közösségben rögzítették és tudatosították ... a magyar államhoz, a politikai nemzethez való tartozás tényét”. (23. o.)

A magyar államhoz való viszony dolgában természetesen igen.

Ám más a helyzet a politikai nemzettel való viszony dolgában. Hiszen a politikai nemzettel való viszonyt a Tanácsköztársaságoz való – a szerző által is rögzített – megosztottság bizonyosan nem erősítette egyértelműen. És azt is vélelmezem, hogy Trianon hatása a világháborús emlékeket is átszínezhette. Hiszen Trianon nyomán – amint arról szintén hitelesen szól a kötet – a hivatalos nemzetiségpolitika szándékát a politikai nemzet sokkos állapota alaposan megbénította. És az a hartai németek számára aligha volt örömdet.

Nos, mivel a számomra engedélyezett időkeret zömét már kimerítettem, ezért most hadd szóljak valamit a lehangoltság okairól. Egyébként nem hinném, hogy ünneprontás lenne, ha azt mondom, hogy e kötet sem hibátlan, s azt sem gondolom, hogy azok felhánytorgatása csupán kötözködés lenne. Aki kötözködésnek mondja azt, hogy még vannak, akik a mai rohanó világunkban is

valóban képesek odafigyelni társaik munkájára, s ennek jegyében jó szándékú megjegyzéseket tesznek, az aligha van tisztában a tudomány természetével. Ám az arányosság követelménye okán ez itt csupán szöszölés lenne a mázsás problémákhoz képest.

Ezért itt és most e tekintetben csupán azt említem meg, hogy ez esetben is mulasztás történt, amikor az Argumentum Kiadó (egyébként a hazai tudományos könyvkiadás egyik bástyája) névmutató nélkül bocsátotta szárnyaira e kötetet.

A nagy-nagy probléma az, hogy nagyjából falra hányt borsónak tartom mindazt, ami a történetírásunk tenni képes társadalmunk tisztultabb történelmi tudata érdekében. Természetesen nem a – mondjuk – pannóniai ládikaveretek hiteles ábrázolását manipuláló szándékot emlegetem, hiszen nincs ilyen. „Csupán” azokról a témákról szólok, amikor a politika tyúkszemére lépünk.

Szóval a mai politika ártó hatása azért kiváltképpen fájdalmas, mert már a Kádár-rendszer konszolidált világában mind természetesebb lett, hogy – a népbutítás mellett – nagy példányszámú munkákban is lehetett egyre hitelesebb szólni a múltról. Ma pedig a politika mind erőteljesebben él a múlt meghamisítása eszközével.

Egyébként a demokratikus intézményrendszer (kisebb-nagyobb horpadásokkal ugyan,

de) megvan, s ezért az is nagyon jó lenne, ha a rabonbánok nem rikoltoznának diktatúráról.

És a manipuláció éppen a nemzeti tudat körül a legerőteljesebb. A lényeg pedig nem az emberi gyatraságokban, a politikusok jelentős részének (más országokban is természetessé vált) valóban elképesztő műveletlenségében van. A baj szerkezeti természetű. A nagyvilágban való lecsúszásunk okán az egymásnak feszülő erők közötti érdekellentétek mind gyilkosabbak, következőleg az ellenfél ártásának szükség-szerűen egyre hatékonyabb eszköze a múlttal való manipuláció.

De se baj. Ezt is kibírjuk. Hiszen ma is megvannak a szabadság kis körei, amelyen belül – mint tesszük most Eiler Ferenc kitűnő könyve kapcsán – bár kifizetődő lehet, de senkinek sem kötelező zsoldossá válnia.

Szóval most erre figyeljünk első sorban, s örvendezzünk.

(Elhangzott a Közép-Európai Intézetben 2010. április 19-én tartott könyvbemutatón.)

Eiler Ferenc: *Németek, helyi társadalom és hatalom. Harta 1920–1989.* Argumentum Kiadó, Budapest, 2011. 221 lap. 2800 Ft. ISBN 13:9789634466376, ISBN 10:96344663711